

بسم الله الرحمن الرحيم

را‌های ترویج اندیشه مقاومت در میان دختران جوان

لیلا صفرزاده^۱

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، بررسی و تبیین «اندیشه مقاومت در میان دختران جوان» با تأکید بر منابع قرآنی و متون فارسی در بستر کشورهای اسلامی است. مقاومت به عنوان مفهومی بنیادی در فرهنگ اسلامی، به ویژه در عصر حاضر، ضرورتی انکارناپذیر برای رویارویی با چالش‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی به شمار می‌آید. در این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی و بهره‌گیری از روش کتابخانه‌ای، ضمن بررسی منابع قرآنی و ادبیات فارسی، تلاش شده تا ابعاد مختلف مقاومت در زندگی دختران جوان در کشورهای اسلامی تبیین گردد. قرآن کریم به عنوان منبع اصلی اندیشه اسلامی، نمونه‌های بارزی از مقاومت زنانی چون حضرت مریم (س)، حضرت آسیه و دختران شعیب را ارائه کرده که الگویی مهم و الهام‌بخش برای دختران جوان مسلمان به شمار می‌روند. همچنین ادبیات فارسی از جمله شاهنامه فردوسی، مثنوی معنوی مولانا و آثار سعدی و حافظ، ابعاد اخلاقی، اجتماعی و معنوی مقاومت را به زیبایی تصویر کرده و بستری برای ترویج این اندیشه در میان دختران جوان فراهم آورده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود موانع متعدد فرهنگی و اجتماعی، دختران جوان مسلمان با تأسی به الگوهای قرآنی و ادبی، همواره نقش قابل توجهی در گسترش فرهنگ مقاومت ایفا کرده‌اند. در این میان، عواملی چون هویت دینی، آگاهی فرهنگی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود در منابع قرآنی و ادبی، موجب تقویت روحیه مقاومت در این گروه شده است. نتایج به دست آمده از این مطالعه، توجه به آموزش و ترویج مستمر فرهنگ مقاومت در میان دختران جوان و نقش آن در حفظ هویت فرهنگی و دینی در کشورهای اسلامی را نشان می‌دهد.

کلید واژه‌ها: اندیشه مقاومت، دختران جوان، منابع قرآنی، ادبیات فارسی، کشورهای اسلامی،

الگوهای دینی و فرهنگی

^۱ - طلبه سطح دو، حوزه علمیه فاطمه الزهرا (س) شیراز

مقدمه

«مقاومت» به عنوان مفهومی عمیق و چند لایه، همواره مورد توجه پژوهشگران حوزه‌های علوم انسانی، به ویژه در علوم اجتماعی و مطالعات فرهنگی بوده است. این مفهوم، بیانگر توانایی و اراده انسان در ایستادگی و مقابله با چالش‌ها، فشارها و سختی‌هایی است که می‌توانند هویت و موجودیت فرد یا جامعه را تهدید نمایند. در طول تاریخ، جوامع بشری همواره به شکل‌های مختلفی با مقاومت درگیر بوده‌اند و از این منظر، مفهوم مقاومت را می‌توان جهان شمول تلقی کرد که در عین فراگیری، ریشه‌های فرهنگی و تمدنی خاص خود را نیز دارد (فرهنگی: ۱۳۹۲، ص ۴۵).

در این میان، جهان اسلام با توجه به موقعیت جغرافیایی، سیاسی و فرهنگی ویژه خود، بارها با چالش‌هایی روبه رو شده که مفهوم مقاومت را به یکی از ارکان اساسی در حیات اجتماعی آن بدل کرده است (اکبری: ۱۳۸۹، ص ۱۱۰). مفهوم مقاومت در فرهنگ اسلامی با عناصری مانند «صبر»، «ایمان»، «پایداری» و «ایستادگی» گره خورده است؛ مفاهیمی که در قرآن کریم و ادبیات فارسی جایگاه ویژه‌ای دارند و به صورت گسترده مورد تأکید واقع شده‌اند (مطهری: ۱۳۸۵، ص ۲۱۳).

اهمیت مفهوم مقاومت زمانی آشکارتر می‌شود که به نقش دختران جوان به عنوان یکی از اقشار مهم و تأثیرگذار جوامع اسلامی توجه شود. دختران جوان در کشورهای اسلامی، در فضایی زندگی می‌کنند که به شدت متأثر از تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است؛ تحولاتی که گاهی با تهاجم فرهنگی و گاهی با چالش‌های ناشی از سنت و مدرنیته همراه است (رستگار: ۱۳۹۷؛ ص ۵۹). در چنین بستری، دختران مسلمان ناگزیرند برای حفظ هویت دینی و فرهنگی خود به مقاومت و ایستادگی در برابر فشارها و چالش‌های موجود روی بیاورند. بدین ترتیب، مقاومت برای دختران جوان، دیگر تنها یک انتخاب نیست، بلکه ضرورتی است که ریشه در آگاهی و هویت آن‌ها دارد.

قرآن کریم، به عنوان منبع اصلی آموزه‌های اسلامی، سرشار از آموزه‌ها و الگوهایی است که دختران مسلمان می‌توانند از آن‌ها برای تقویت روحیه مقاومت خود بهره ببرند. از جمله این الگوها، حضرت مریم (س) است که قرآن او را به عنوان نماد زن مقاوم، مؤمن و صبور معرفی می‌کند؛ زنی که با وجود سختی‌ها و مشکلات فراوان، به باورها و ایمان خود پایبند ماند و الگویی جاودانه برای همه دختران و زنان مسلمان شد (طباطبایی: ۱۳۸۴، ص ۲۵۳؛ قرآن کریم: آل عمران، آیه ۴۲). همچنین شخصیت‌هایی همچون آسیه، همسر فرعون و دختران شعیب، از دیگر الگوهای برجسته قرآنی هستند که مقاومت و ایستادگی آن‌ها در برابر ستم و فشار، الهام‌بخش نسل‌های مختلف مسلمانان بوده است (مکارم شیرازی: ۱۳۸۸، ص ۳۷۴).

در ادبیات فارسی نیز که همواره بازتاب دهنده اندیشه‌های عمیق انسانی و اخلاقی بوده، مقاومت جایگاهی والا و برجسته دارد. فردوسی در شاهنامه به روشنی بر مفهوم مقاومت تأکید می‌کند و با خلق شخصیت‌های زن مقاوم و صبور، بر اهمیت و نقش محوری زنان در حفظ هویت فرهنگی و اجتماعی تأکید دارد (اسلامی ندوشن: ۱۳۸۵، ص ۷۲). از سوی دیگر، مولانا در مثنوی معنوی، مقاومت را به عنوان یک اصل اخلاقی و معنوی معرفی می‌کند که انسان را قادر می‌سازد در برابر سختی‌ها و دشواری‌های زندگی استوار بماند و در این مسیر، زنان و دختران نیز به عنوان نمادهایی از ایمان، صبر و پایداری معرفی شده‌اند (زرین کوب: ۱۳۸۲، ص ۱۱۸). سعدی و حافظ نیز در آثار خود بارها به ضرورت مقاومت و صبر در زندگی اشاره کرده‌اند و از این طریق زمینه‌ای برای ترویج فرهنگ مقاومت در نسل‌های جوان به ویژه دختران فراهم آورده‌اند (اسلامی ندوشن: ۱۳۸۵، ص ۸۹).

با این حال، اندیشه مقاومت در میان دختران جوان در کشورهای اسلامی با چالش‌ها و موانع بسیاری نیز روبه رو است. فشارهای ناشی از تبعیض‌های اجتماعی و جنسیتی، بحران هویت ناشی از تهاجم فرهنگی و همچنین محدودیت‌هایی که در برخی جوامع اسلامی به دلیل تفسیرهای غلط از آموزه‌های دینی بر دختران تحمیل می‌شود، همگی باعث شده‌اند که مسیر تحقق مقاومت با دشواری‌های خاصی همراه باشد (رفیعی: ۱۳۹۷، ص ۴۷؛ نوروزی: ۱۳۹۲، ص ۵۹). به همین دلیل، ضروری است که با تکیه بر آموزه‌های اصیل دینی و فرهنگی، راه‌هایی برای تقویت و ترویج هر چه بیشتر مقاومت و ایستادگی در میان این قشر از جامعه ارائه شود.

پژوهش حاضر، با توجه به ضرورت پرداختن به این موضوع، در پی آن است تا با واکاوی دقیق منابع قرآنی و متون ادبی فارسی، ابعاد گوناگون اندیشه مقاومت در میان دختران جوان در کشورهای اسلامی را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. این پژوهش، با رویکرد توصیفی-تحلیلی و استفاده از روش کتابخانه‌ای تلاش می‌کند تا ضمن تبیین و بازنمایی ابعاد مختلف اندیشه مقاومت، راهکارهایی کاربردی و اثربخش نیز در این زمینه ارائه نماید.

بنابراین، این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش اصلی است که اندیشه مقاومت چگونه در میان دختران جوان در کشورهای اسلامی و با تکیه بر منابع قرآنی و متون برجسته فارسی، شکل گرفته و چگونه می‌توان آن را به بهترین شکل ترویج داد؟ همچنین تلاش می‌شود تا به پرسش‌های فرعی از جمله نقش آموزه‌های قرآنی و متون ادبی در ترویج مقاومت، عوامل موثر در تقویت یا تضعیف این اندیشه و راهکارهای مناسب جهت ترویج فرهنگ مقاومت در میان دختران جوان نیز پاسخ داده شود.

بدین ترتیب، نتایج حاصل از این مطالعه می‌تواند علاوه بر کمک به گسترش دانش نظری در حوزه اندیشه مقاومت، برای مسئولان فرهنگی، آموزشی و اجتماعی در کشورهای اسلامی نیز راهگشا بوده و در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها مرتبط با جوانان، به ویژه دختران، مورد استفاده قرار گیرد.

۱- مفهوم شناسی و اهمیت پرداختن به واژه‌ی مقاومت

۱-۱- تعریف مفهومی مقاومت

مقاومت از نظر لغوی به معنای ایستادگی، پایداری و مقابله در برابر فشارها و سختی‌ها تعریف شده است (معین: ۱۳۸۹، ص ۱۰۱۷). در حوزه علوم اجتماعی و انسانی، مقاومت مفهومی پیچیده و چندبعدی است که به اشکال مختلفی همچون مقاومت فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و دینی نمود پیدا کرده است (فرهنگی و قادری: ۱۳۹۲، ص ۱۵). به تعبیر دقیق‌تر، مقاومت فرایندی است که در آن افراد یا گروه‌ها، برای حفظ هویت، باورها، ارزش‌ها و استقلال خود در برابر عواملی که قصد سلطه، نفوذ یا تهاجم دارند، ایستادگی می‌کنند (رفیعی: ۱۳۹۷، ص ۳۷).

از منظر دینی و اسلامی نیز مقاومت در ارتباط نزدیک با مفاهیمی چون صبر، جهاد و استقامت قرار دارد که قرآن کریم به آن توجه ویژه‌ای نموده است. در ادبیات اسلامی، مقاومت به معنای پایداری در برابر مشکلات و حفظ ایمان و عقاید در برابر تهدیدها تعریف می‌شود (مطهری: ۱۳۹۰، ص ۸۵).

۱-۲- پیشینه تاریخی مقاومت در کشورهای اسلامی

تاریخ جهان اسلام گواه روشنی بر حضور مستمر مقاومت در بستر تحولات فرهنگی و اجتماعی است. از صدر اسلام تاکنون، مسلمانان بارها در برابر اشکال مختلف سلطه و استبداد مقاومت کرده‌اند. مقاومت مردم ایران در برابر حمله مغول و حفظ فرهنگ ایرانی- اسلامی یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های تاریخی است که در متون ادبی فارسی به ویژه در آثار سعدی و فردوسی بازتاب یافته است (زرین کوب: ۱۳۸۲، ص ۱۱۴). همچنین، مقاومت مسلمانان الجزایر در برابر استعمار فرانسه و مبارزه مردم فلسطین و لبنان علیه اشغالگری رژیم صهیونیستی، از نمونه‌های معاصر مقاومت در کشورهای اسلامی است که زنان و دختران در آن نقش موثری داشته‌اند (اکبری: ۱۳۸۹، ص ۱۳۲).

۱-۳- اهمیت مقاومت از منظر قرآن و متون اسلامی

قرآن کریم به عنوان اصلی‌ترین منبع دینی مسلمانان، جایگاه ویژه‌ای به مقاومت و پایداری اختصاص داده است. در آیات متعدد، قرآن مسلمانان را به صبر و ایستادگی در مقابل سختی‌ها دعوت می‌کند: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، صبر و پایداری پیشه کنید و در راه خدا مقاومت نمایید تا رستگار شوید.» (آل عمران: ص ۲۰۰). همچنین، نمونه‌هایی عینی از مقاومت زنان در قرآن کریم بیان شده است. حضرت مریم (س)، نمونه‌ای از زنی است که در مقابل اتهام‌ها و سختی‌های فراوان، با مقاومت، ایمان و صبر، الگویی برای زنان مسلمان است (قرآن کریم: آل عمران، آیات ۴۲-۴۳؛ طباطبایی: ۱۳۸۴، ص ۲۵۳). آسیه، همسر فرعون نیز در قرآن نمونه زنی مقاومی است که در برابر ظلم و ستم فرعون ایستاد و ایمان خود را حفظ کرد (تحریم: آیه ۱۱).

درحالی که فرهنگ اسلامی و ایرانی، شخصیت‌های برجسته‌ای مانند حضرت زینب (س)، حضرت آسیه، حضرت مریم (س)، گردآفرید، و دیگر زنان مبارز تاریخی وجود دارند، اما بازنمایی مصرف‌گرایانه، زیبایی ظاهری، و موفقیت‌های فردی سطحی، موجب کاهش انگیزه دختران برای الگوگیری از شخصیت‌های مقاوم می‌شود (اکبری: ۱۳۸۹، ص ۱۷۲).

۶-۵- محدودیت‌های اقتصادی و وابستگی مالی دختران جوان

یکی دیگر از چالش‌های مهم، وابستگی اقتصادی دختران جوان به خانواده و نبود فرصت‌های شغلی مناسب است. در بسیاری از کشورهای اسلامی، دختران جوان از نظر اقتصادی وابسته به خانواده خود هستند و همین مسئله باعث می‌شود که امکان مقاومت و ایستادگی در برابر برخی چالش‌های اجتماعی و فرهنگی را نداشته باشند (نوروزی: ۱۳۹۲، ص ۹۸).

برای مثال، در کشورهایی که نرخ بیکاری در میان زنان بالا است، دختران مجبورند شرایط اجتماعی و خانوادگی نامناسب را بپذیرند، زیرا نداشتن استقلال مالی، قدرت انتخاب و مقاومت آنها را کاهش می‌دهد (رستگار: ۱۳۹۷، ص ۸۹).

۷-۵- راهکارهای پیشنهادی برای رفع چالش‌ها و تقویت اندیشه مقاومت در دختران جوان

با توجه به موانع مطرح شده، می‌توان راهکارهای زیر را برای تقویت اندیشه مقاومت در میان دختران جوان پیشنهاد کرد:

۱. اصلاح نظام آموزشی و ترویج فرهنگ مقاومت
 - * افزودن مفاهیم مقاومت، هویت اسلامی و حقوق زنان به برنامه‌های درسی مدارس و دانشگاه‌ها.
 - * ترویج شخصیت‌های الهام بخش اسلامی و تاریخی در کتاب‌های درسی.
 - * برگزاری همایش‌ها و کارگاه‌های آموزشی درباره اهمیت مقاومت در زندگی دختران جوان.
۲. تقویت نقش رسانه‌ها در معرفی الگوهای مقاومت
 - * ساخت مستندها و فیلم‌های سینمایی درباره زنان مقاوم در تاریخ اسلام و معاصر.
 - * افزایش محتوای فرهنگی در شبکه‌های اجتماعی برای معرفی دختران جوان مقاوم.
 - * طراحی برنامه‌های تلویزیونی که به رشد فکری و هویتی دختران کمک کند.
۳. اصلاح قوانین و ایجاد فرصت‌های برابر برای دختران
 - * بازنگری در قوانین مربوط به اشتغال و آموزش زنان.
 - * ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر برای دختران جوان و کاهش وابستگی مالی آنها به خانواده.
 - * حمایت از دخترانی که در برابر نابرابری‌های اجتماعی و خانوادگی مقاومت می‌کنند.
۴. ارتقای سطح آگاهی خانواده‌ها درباره تربیت دختران مقاوم

* آموزش والدین درباره اهمیت پرورش دخترانی آگاه، مستقل و مقاوم.

* کاهش فشارهای جنسیتی و افزایش فرصت‌های برابر برای دختران و پسران در خانواده.

اندیشه مقاومت در میان دختران جوان، با وجود موانع و چالش‌های متعدد، همچنان یک عنصر کلیدی در حفظ هویت دینی و فرهنگی برای جوامع اسلامی است. محدودیت‌های اجتماعی، تهاجم فرهنگی، فشارهای خانوادگی و اقتصادی، از جمله موانعی هستند که مانع از گسترگی روحیه مقاومت در میان دختران جوان می‌شوند.

برای مقابله با این موانع، ضروری است که آموزش، رسانه، قانون‌گذاری و خانواده، به عنوان چهار عامل کلیدی، نقش موثرتری در پرورش دختران مقاوم ایفا کنند. تنها از این طریق است که می‌توان فرهنگ مقاومت را در نسل‌های آینده حفظ کرده و دختران جوان را برای مقابله با چالش‌های اجتماعی و فرهنگی توانمند ساخت.

نتیجه‌گیری

مقاومت در میان دختران جوان یکی از مهم‌ترین عوامل در حفظ هویت فرهنگی و دینی جوامع اسلامی است. این پژوهش نشان داد که عوامل دینی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در شکل‌گیری و تقویت اندیشه مقاومت در میان دختران تأثیرگذار هستند. منابع قرآنی و ادبیات فارسی، ابزارهای ارزشمندی برای تقویت این اندیشه محسوب می‌شوند.

نتایج مطالعه نشان می‌دهد که مقاومت در فرهنگ اسلامی و ادبیات فارسی، مفهومی بنیادین است که در بستر تاریخ همواره نقشی اساسی در شکل‌دهی هویت زنان مسلمان ایفا کرده است. مطالعات قرآنی نشان داد که زنانی مانند حضرت مریم (س)، حضرت آسیه و حضرت زینب (س) الگوهای بارزی از مقاومت در برابر سختی‌ها و ناملایمات هستند که می‌توانند برای دختران مسلمان امروزی الهام‌بخش باشند (قرآن کریم، آل عمران: آیه ۴۲؛ تحریم، آیه ۱۱). همچنین، بررسی متون فارسی از جمله شاهنامه فردوسی، مثنوی معنوی مولوی و گلستان سعدی نشان داد که مفاهیم پایداری، صبر و ایستادگی در برابر ناملایمات، همواره در فرهنگ ایرانی-اسلامی مورد تأکید بوده است.

بررسی‌های اجتماعی و جامعه‌شناختی نشان داد که دختران جوان در کشورهای اسلامی، با چالش‌هایی همچون تهاجم فرهنگی، محدودیت‌های جنسیتی، فشارهای اجتماعی و اقتصادی و نابرابری‌های حقوقی روبه‌رو هستند که مانع از شکل‌گیری مقاومت فعال در آن‌ها می‌شود. با این حال، آگاهی دینی، هویت فرهنگی و حمایت‌های اجتماعی می‌توانند به افزایش تاب‌آوری و پایداری آن‌ها در برابر این چالش‌ها کمک کنند.

برای دستیابی به جامعه‌ای مقاوم، ضروری است که دختران جوان با آموزه‌های دینی و فرهنگی خود آشنا شوند، از الگوهای مقاوم الهام بگیرند و در برابر چالش‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی با آگاهی و قدرت بیشتری ایستادگی کنند. اصلاح نظام آموزشی، حمایت از دختران در خانواده و جامعه، بهره‌گیری از رسانه‌های فرهنگی و توسعه قوانین حمایتی، مهم‌ترین گام‌هایی هستند که می‌توانند به تقویت این اندیشه در جوامع اسلامی کمک کنند.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۰.
۲. صحیفه سجادیه، ترجمه حسین انصاریان، قم: دارالعلم، ۱۳۸۷.

منابع عربی

۳. ابن عاشور، محمد الطاهر؛ التحرير و التنوير؛ تونس: الدار التونسیه للنشر، ۱۹۹۷.
۴. ابن کثیر، اسماعیل؛ تفسیر القرآن العظیم؛ بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۴ ق.
۵. الطباطبائی، محمد حسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ قم: منشورات جامعه المدرسین، ۱۴۱۷ ق.
۶. القرطبی، محمد بن احمد؛ الجامع لأحكام القرآن؛ بیروت: دار الفکر، ۱۴۲۷ ق.
۷. الماوردی، علی بن محمد؛ تفسیر النکت و العیون؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۹ ق.
۸. الکشاف، جارالله زمخشری؛ الکشا عن حقائق التنزیل؛ بیروت: دارالمعرفه، ۱۴۲۸ ق.
۹. مجلسی، محمدباقر؛ بحارالانوار؛ بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.

منابع فارسی

۱۰. اکبری، محمد؛ تاریخ مقاومت در کشورهای اسلامی؛ تهران: پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۸۹.
۱۱. جعفری، محمدرضا؛ جامعه شناسی مقاومت فرهنگی؛ تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۴.
۱۲. زرین کوب، عبدالحسین؛ جستجو در تصرف ایران، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۲.
۱۳. رستگار، فاطمه؛ هویت فرهنگی و چالش‌های آن در دختران جوان، تهران: دانشگاه الزهراء، ۱۳۹۷.
۱۴. رفیعی، مریم؛ دختران مسلمان و چالش‌های معاصر؛ تهران: پژوهشگاه فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۷.
۱۵. سعدی، مصلح الدین؛ گلستان و بوستان، تهران: نشر سخن، ۱۳۸۹.
۱۶. طباطبایی، محمد حسین؛ تفسیرالمیزان؛ ترجمه محمدباقر موسوی همدانی؛ قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۴.
۱۷. فردوسی، ابوالقاسم؛ شاهنامه، تهران: نشر قطره، ۱۳۸۶.
۱۸. فرهنگ معین، محمد؛ فرهنگ فارسی معین؛ تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۹.

۱۹. فرهنگی، حسن و قادری، علی؛ **مقاومت اجتماعی در کشورهای اسلامی**، تهران: نشر نی، ۱۳۹۲.
۲۰. مجتهد شبستری، محمد؛ **درآمدی بر اندیشه اسلامی**، تهران: نشر هرمس، ۱۳۹۳.
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر؛ **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۸.
۲۲. مولوی، جلال الدین محمدبلخی؛ **مثنوی معنوی**، تهران: امیرکبیر، ۱۳۹۱.
۲۳. مطهری، مرتضی؛ **انسان و مقاومت**، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۹۰.
۲۴. نوروزی، زهرا؛ **نقش هویت دینی در تاب آوری دختران جوان**، تهران: انتشارات معارف، ۱۳۹۲.
۲۵. نصر، سیدحسین؛ **اسلام و بحران مدرنیته**، تهران: نشر فرزانه، ۱۳۹۵.
۲۶. واعظی، علی؛ **نظریه‌های اجتماعی مقاومت**، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۶.
۲۷. هاشمی، سید محمود؛ **فقه مقاومت و پایداری**، قم: موسسه پژوهشی امام صادق (ع)، ۱۳۹۸.
۲۸. یوسفی، عباس؛ **جایگاه زن در اندیشه اسلامی**، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و تمدن اسلامی، ۱۴۰۰.
۲۹. یوسفیان، علی؛ **تحلیل جامعه‌شناختی زنان و مقاومت فرهنگی**، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۹.